

Типологія конфронтативних мовленнєвих жанрів сучасної турецької мови

Т. В. Нікітюк

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут філології, кафедра тюркології, Київ, Україна
Corresponding author. E-mail: tv.nikit@gmail.com

Paper received 27.10.18; Accepted for publication 05.11.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2018-183VI54-11>

Анотація. У статті були виділені конфронтативні мовленнєві жанри сучасної турецької мови, з урахуванням частотності їх використання у сучасному розмовному мовленні. Окреслені основні критерії відбору фактичного матеріалу: діалоги з конфліктною конотацією, розмовний стиль мовлення. Проведена класифікація виділених конфронтативних мовленнєвих жанрів з точки зору інтенційного змісту та семантико-прагматичної специфіки. Були виділені категорично-директивні та негативно-інтенціональні жанри.

Ключові слова: *конфліктна комунікативна ситуація, конфронтативний мовленнєвий жанр, семантико-прагматична специфіка, категорично-директивні жанри, негативно-інтенціональні жанри.*

Останні декілька десятиліть у сучасній лінгвістиці, основою якою стає антропоцентрична парадигма, знаменуються становленням та формуванням нового перспективного напрямку, яке отримало назву «теорія мовленнєвих жанрів». Цей новий напрямок охоплює таке актуальне питання сьогодення як мовленнєва соціальна взаємодія. У його межах досліджуються не тільки правила, прийоми та стратегії людської мовленнєвої взаємодії, а й різні чинники, які впливають на перебіг комунікації. До таких чинників вчені відносять: лінгвопсихологічні, лінгвокультурологічні, лінгвокогнітивні, соціолінгвістичні тощо. Таким чином, можемо говорити про мовленнєвий жанр як про своєрідну модель комунікації, в якій функціонують певні правила та прийоми та, які можуть в більшому чи меншому ступені варіюватися з огляду на соціокомунікативні традиції кожного окремого мовного суспільства. Слушно висловились лінгвістка С. Деннінгхаус щодо розуміння природи мовленнєвого жанру, який на її думку, являє собою первинну модель для опису та пояснення своєрідних правил людської комунікації, структур та механізмів взаємодії мовного суспільства» [С. Деннінгхаус 2002, с. 105].

Особливістю теорії мовленнєвих жанрів є її міждисциплінарний характер. Вона вивчається такими дисциплінами як прагматикою, соціолінгвістикою, стилістикою, риторикою, психолінгвістикою, культурологією та конфліктологією. Така багатоаспектність стає причиною появи різних підходів до розуміння та критеріїв розмежування мовленнєвих жанрів. До сьогодні існує низка спірних питань, які науковці намагаються вирішити, а саме: критерії ідентифікації мовленнєвих жанрів, типологія жанрових форм, методологія та термінологія.

Актуальність нашої розвідки визначається необхідністю розробки теоретичних основ лінгвістичного дослідження конфронтативних мовленнєвих жанрів, які функціонують у турецькій лінгвокультурі. Розробляючи класифікацію ми використовуємо комплексний підхід до вивчення цієї проблеми, в основі якого закладені всі основні лінгвістичні напрями: лінгвокогнітивний, соціолінгвістичний, психолінгвістичний, лінгвокультурологічний.

Об'єктом нашого дослідження стали конфронтативні мовленнєві жанри, які функціонують у турецько-

му суспільстві, а предметом – критерії виділення та розмежування цих жанрів сучасної турецької мови.

Мета нашої розвідки розробити повну класифікацію конфронтативних мовленнєвих жанрів, які функціонують у сучасному турецькому суспільстві. З огляду на це ми ставимо перед собою вирішення таких питань як: 1. Дати визначення конфронтативним мовленнєвим жанрам; 2. Розробити параметри і виявити компоненти культурно-комунікативних сценаріїв конфліктної мовленнєвої ситуації сучасного турецького діалогічного мовлення. 3. Враховуючи виявлені параметри та компоненти розробити класифікацію конфронтативних мовленнєвих жанрів відносно частотності використання їх носіями турецької мови у розмовно-побутовому дискурсі.

Осередком вербалізації мовленнєвих жанрів з конфронтативною конотацією є такі мовленнєві ситуації, в межах яких на жанровому рівні вербалізуються психологічні, ментальні, етичні та соціальні протистояння та протиборства комунікантів.

Конфліктна мовленнєва ситуація являє собою динамічну структуру, у процесі перебігу якої відбувається формування та втілення одного чи декількох конфронтативних жанрів на основі вже відомих тематичних, стилістичних, композиційних канонах, що діють у певній лінгвокультурі. Вербалізація одного чи декількох мовленнєвих жанрів, насамперед пов'язана з учасниками спілкування та їхніми цілями.

Так на думку української дослідниці О. Дерпак глобальним завданням в умовах конфлікту є грубе (часто неаргументоване) змушування до певних дій, які ведуть до реалізації бажань адресанта; висловлення свого незадоволення з приводу деяких рис або вчинків адресата; моральна перемога над суперником і зниження рівня його самооцінки тощо [2, с. 5].

Таким чином, можемо говорити про конфронтативні мовленнєві жанри як про модель конфліктної мовленнєвої комунікації в якій відбувається інтенційне протиставлення мовленнєвих дій комунікантів, які орієнтовані на активне досягнення власних цілей без врахування інтересів співрозмовника.

Аналіз досліджень пов'язаних з розглядом типів мовленнєвих жанрів з конфронтативною конотацією у світовій лінгвістиці, на нашу думку, слід розпочати з праці В. В. Дементьєва, який запропонував типологію фатичних мовленнєвих жанрів за двома критеріями –

ступеню кооперативності та розбіжності між комунікантами. З урахуванням мети нашого дослідження, ми приділяємо нашу увагу лише тим групам, які дисгармоніюють спілкування. Отже, дослідник виділяє такі типи жанрів:

1. мовленнєві жанри, які погіршують міжособистісні стосунки в прямій формі. До цієї групи автор відносить звинувачення, образу, сварку;

2. мовленнєві жанри, які погіршують міжособистісні стосунки в непрямій формі. До цієї групи автор відносить іронію, глузування, кепкування [3, с. 215].

Шукаючи критерії для типології жанрових форм Седов К. Ф., звертає увагу дослідників на необхідність враховувати соціально-психологічні аспекти спілкування. Такий підхід, на думку автора, дає можливість описати не тільки стійкі норми мовленнєвої поведінки, прийняті у тому чи іншому суспільстві, а й дослідити ступінь мовленнєвої індивідуальності учасника у комунікативному процесі. Седов К. Ф. досліджуючи побутову сферу спілкування, виділяє нижній полюс спілкування, до якого відносить такі гіпержанри, як сварка та скандал [5, с. 187-189].

Розвиваючи уявлення про конфронтативні мовленнєві жанри, українська дослідниця О. Д. Дерпак проводить типологію жанрів на основі комунікативних стратегій мовця і виділяє категорично-спонукальні, негативно-оцінні та інвективні мовленнєві жанри. До категорично-спонукальних дослідниця відносить брутальний наказ, вимогу, заборону, погрозу. На її думку ці типи жанрів характеризуються акцентуванням мовцем власного високого статусу, і вони не допускають альтернативи вільного вибору.

До другою групи з негативно-оцінною конотацією дослідниця відносить зауваження, невдоволення, докір, осуд, звинувачення [2, с. 6].

У розгорнутій класифікації жанрів повсякденного спілкування, яка представлена в роботі М. В. Китайгородської та Н. М. Розанової виділяються мовленнєві жанри з конфронтативною конотацією такі, як вимога, наказ та заборона, які об'єднані у групу прескриптивів та зауваження, скарга, які входять до групи апелятивів [4, с. 221-233]. Варто зазначити, що польська дослідниця А. Вежицька відносить до апелятивних жанрів погрозу та сварку [1].

Аналізуючи дослідження, які були присвячені нашій проблемі, помічаємо розбіжності вчених, щодо місця деяких жанрів відносно інших. Цей факт підтверджує актуальність вирішення цього питання на теоретичному рівні.

На першому етапі вирішення проблеми типологізації конфронтативних мовленнєвих жанрів, ми встановили ряд критеріїв, які дозволили нам окреслити чіткі межі нашої розвідки:

1. Фактичним матеріалом стали діалогічні фрагменти текстів з негативною конотацією, які були виокремлені з текстів сучасної турецької літератури;

2. Обрані діалоги відносяться до розмовного стилю мовлення. Оскільки розмовний стиль мовлення – це стиль, який як правило, передає наше повсякденне спілкування, що характеризується спонтанністю мовлення, емоційністю та великою частотністю виникнення конфліктних тем, порівняно з іншими стилями. Ще одним аргументом при виборі цього стилю є те,

що саме в повсякденному спілкуванні проявляється найбільше число національно-культурних маркерів;

3. Частотність використання певного виду жанру у текстах. Цей критерій дає змогу нам говорити про природність чи неприродність певного виду жанру з точки зору турецької лінгвокультури;

4. Мета та зміст жанру. Дозволяє нам зрозуміти природу конфлікту та прослідкувати зв'язки з іншими видами конфронтативних жанрів.

Дотримуючись вищезазначених критеріїв ми виокремили одинадцять моделей конфліктних комунікативних ситуацій з різним інтенційним змістом та семантико-прагматичною специфікою.

Загальним для всіх моделей конфліктних комунікативних ситуацій виявилось те, що адресант різними мовними та мовленнєвими засобами намагається примусити адресата діяти в своїх власних інтересах, як правило нехтуючи бажаннями адресата. Так, у першій моделі конфліктної ситуації, яку ми назвали конфронтативним мовленнєвим жанром «погроза», адресант залякує свого співрозмовника, погрожуючи заподіяти зло йому чи його близьким. Цей тип жанру виявився одним з найчастотніших у повсякденному спілкуванні турецького народу.

Наступний тип конфліктних комунікативних ситуацій ми назвали конфронтативним мовленнєвим жанром «прокльон». Оскільки основною метою адресанта було домогтися виконання бажаних дій адресатом, погрожуючи йому шляхом побажання зла.

Третій тип конфліктних комунікативних ситуацій характеризується тим, що адресант, порушуючи правила кооперативності наказує адресату виконати якість дії, часто, навіть, у грубій формі. Цьому виду конфронтативного жанру ми дали назву «наказ».

До четвертого типу ввійшли діалоги, в яких адресант вимагав від свого співрозмовника виконання дій у грубій формі. Ця модель конфліктної комунікативної ситуації отримала назву – конфронтативний мовленнєвий жанр «вимога».

У п'ятому типі конфліктної комунікативної ситуації основна мета адресанта припинити будь-які дії адресата. Ця модель отримала назву – конфронтативний мовленнєвий жанр «заборона».

Наступні моделі конфліктних комунікативних ситуацій відрізняються від вищезазначених тим, що мають більш м'яку форму вираження агресії. Так, у шостій моделі конфліктної комунікативної ситуації основною прагматичною метою є показати адресату на неправильність його дій в конкретних комунікативних ситуаціях. Ця модель отримала назву – конфронтативний мовленнєвий жанр «зауваження».

Сьомий тип отримав назву – конфронтативний мовленнєвий жанр «невдоволення». Основна прагматична мета, яка реалізується в цьому типі конфліктної комунікативної ситуації, показати своє негативне відношення до дій співрозмовника.

Восьмий тип – конфронтативний мовленнєвий жанр «осуд». Основна прагматична мета цього жанру породити співрозмовника почуття провини за свої дії.

Дев'ятий тип – конфронтативний мовленнєвий жанр «звинувачення». Основна прагматична мета – приписати адресату ті дії, які засуджуються суспільством.

Десятий тип – конфронтативний мовленнєвий жанр «образа». Основна прагматична мета принизити співрозмовника.

Одинадцятий тип – конфронтативний мовленнєвий жанр «глузування». Основна прагматична мета цього жанру відкрито висміяти недоліки співрозмовника і тим принизити його.

Визначивши зміст та мету конфронтативних мовленнєвих жанрів, ми переходимо до другого етапу нашого дослідження, а саме: визначивши спільні задачі конфронтативних мовленнєвих жанрів, об'єднати їх у групи відповідно до інтенційного змісту та семантико-прагматичної специфіки.

Проаналізувавши всі одинадцять типів конфронтативних мовленнєвих жанрів, які активно продукуються у турецькому розмовному мовленні, ділимо їх на дві групи.

Першу групу ми назвали категорично-директивними мовленнєвими жанрами, оскільки вони поєднані однією прагматичною метою – спонукати співрозмовника виконати дії, які необхідні адресантові. Незважаючи на те, що вони мають спільну мету, результат досягається за допомогою різних мовленнєвих дій. До категоричних директивних мовленнєвих

жанрів ми відносимо погрозу, наказ, вимогу, заборону та прокльон.

Другий тип конфронтативних мовленнєвих жанрів ми назвали негативно-інтенціональними. Інтенціональність нами розуміється як мовленнєвий спосіб репрезентації та вираження відношення до речей, ситуацій та якостей. До цієї групи ми віднесли – зауваження, невдоволення, осуд, звинувачення, образа та глузування. Негативно-інтенціональні мовленнєві жанри репрезентують негативно-оцінне відношення адресанта до свого співрозмовника.

Отже, конфронтативний мовленнєвий жанр являє собою модель конфліктної комунікативної ситуації, в якій адресант порушуючи умови кооперативного спілкування різними мовленнєвими засобами намагається вплинути на дії свого співрозмовника. Конфронтативні жанри, які найчастіше зустрічаються в сучасному турецькому розмовному мовленні: погроза, наказ, вимога, заборона, прокльон, зауваження, невдоволення, осуд, звинувачення, образа та глузування, ми розділили на дві групи – категорично-директивні та негативно-інтенціональні. Основним критерієм слугували інтенційний зміст та семантико-прагматична специфіка жанру.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вежицька А. Речевые жанры [Електронний ресурс] / А. Вежицька. – Режим доступу: <http://www.sgu.ru/structure/philological/linghist/sbornik-zhanry-rechi/materialy-vypuskov.pdf>
2. Дерпак О. В. Конфронтативні мовленнєві жанри: комунікативно-прагматичний та мовний аспекти (на матеріалі української, англійської, та польської мов): автореф. дис... канд. філол. наук.: спец. 10.02.15 «Загальне мовознавство»/ О. В. Дерпак. – К., 2005. – 16 с.
3. Дементьев В. В. Теория речевых жанров / В. В. Дементьев. – М.: Знак, 2010. – 600 с.
4. Китайгородская М.В., Розанова Н.Н. Речь москвичей: коммуникативно-культурологический аспект/ Ин-т рус. яз. РАН, М., 1999. – 396с.
5. Седов К. Ф. Внутрижанровые стратегии речевого поведения: «ссора», «комплимент», «колкость» // Жанры речи. Саратов: Изд-во Гос. УНЦ «Колледж», 1997. С. 188-194.

REFERENCES

1. Vejbytska A. Speech genres. <http://www.sgu.ru/structure/philological/linghist/sbornik-zhanry-rechi/materialy-vypuskov.pdf>
2. Derpak O. V. Conflict speech genres: communication, pragmatics and language aspects (Ukrainian, English and Poland) – K., 2005 - 16 p.
3. Demytyev V. V. Theory of speech genres. – M. Znak, 2010. – 600 p.
4. Kitaygorodskaya M. V., Rozanova N. N. Speech of moscovitch: communication and cultural aspect. M., 1999. – 396 p/
5. Sedov K. F. Speech strategies in the genre: quarrel, compliment and taunt. // Speech genres. Saratov: Gos. UNTS «KOLEDJ», 1997. 188-194.

Classification of conflict speech genres in modern Turkish

T. V. Nikitiuk

Abstract. In this article, describe the classification of conflict speech genres in modern Turkish language. This classification is based on the following criteria: conflict speech and everyday speech. Classification has been designed in terms of intentions of sender, semantic and pragmatic meaning. The conflict of speech genres have been differentiated in two types: peremptory directives and negative intentionality of genres.

Keywords: conflict speech genres, everyday speech peremptory directives, negative intentionality of genres.